

מסכת ראש השנה – שבוע מספר 1

הלימוד השבועי: מבוא לפרק א והמשנה הראשונה

תוכן הדף

- רקע על עזרי הלימוד שבבית המדרש
- הקדמה למסכת ראש השנה
- ראש השנה במקרא והיחס בין ניסן לתשרי
- לימוד שתי המשניות הראשונות
- ראש השנה כיום דין
- על משמעותה הרוחנית של ראשית השנה

עזרי הלימוד

דפי הנחיה - דפי ההנחיה מוכנים מדי שבוע ע"י הצוות. בראשם תוגדר יחידת הלימוד השבועית ובהמשך ינתנו מקורות ושאלות לעיון והרחבה. הדפים נועדו לעזור ולכוון את הלימוד, אך אין צורך להיצמד אליהם במקרה ותרצו לפתח את הלימוד בכיוונים אחרים. מומלץ לעבור בזריזות בתחילת הלימוד על התוכן ולתכנן אצת הלימוד השבועי לתכנים שמעניינים אתכם.

מלבד הדפים עומדת לרשותכם ספריה. (החזירו כל ספר למקומו)

חבורות – לרשותכם חבורות מקורות על מסכת ראש הנה. החבורות עשירות ומלאות – עברו על תוכן החוברת. בין הדברים שבחבורת: משניות המסכת במספר מהדורות ופירושים כולל קהתי, תוספתא על המסכת, תלמוד ירושלמי על ראש השנה. פוסקים ופרשנים על מצוות הנידונות במסכת ועוד.

גמרות – כל תלמיד צריך להביא גמרא משלו. למכירה מהדורת שטיינזלץ ב-50 שקלים. – סמנו את שימכם במדבקות.

קלסרי מאמרים: שלושה קלסרי מאמרים על נושאים שונים במסכת עומדים לרשותכם. יש תוכן בראשם. בדפי ההנחיה נפנה לפעמים למאמרים.

מאגרים ממוחשבים – מקווים שתוך מספר ימים המחשב יתקון ותוכלו להיעזר בפרויקט השו"ת ובתקליטור התורני

חברות – עזר הלימוד החשוב ביותר – נסו, גשו, גששו

הקדמה מסכת ראש השנה

כרקע כללי למסכת ותוכנה - קראו את הקדמתו של הרב שטיינזלץ למסכת בראש פירושו.

השנה במקרא

מתי חל ראש השנה בתורה? כמה ראשי שנים יש במקרא?
עיינו ב: שמות פרק יב הפסוקים הראשונים.

שמות פרק כג יד- יט

דברים פרק י"א י- יב

רש"י שם

שמות פרק לד פסוק כב

תקופת השנה - שהיא בחזרת השנה, בתחלת השנה הבאה:
תקופת - לשון מסיבה והקפה:

וְחַג שִׁבְעַת תַּעֲשֶׂה לָךְ בַּכּוֹרֵי קִצִּיר חֲטִים וְחַג הָאֶסִּיף
תְּקוּפַת הַשָּׁנָה:

מהו סדר השנה - השוו את סדר המועדים בשמות (לעיל) לזה ובבמדר כח - כט, לזה שבויקרא כג.
כיצד ניתן ליישב את שני הסדרים הללו?
תרגום יונתן נותן הסבר היסטורי.

- מה משמעותו של השינוי לפי כל אחד מהפרשנים?
- האם השינוי היה מוחלט או ששתי ההתחלות שמשו במקביל?

תרגום יונתן על מלכים א פרק ח פסוק ב

מלכים א פרק ח ב

תרגום יונתן - תרגום ארמי למקרא, שחורג מתרגום מילולי ועשיר בדברי אגדה. מקורו כנראה בא"י, ע"פ המחקר לא לפני המאה ה-8 אך המסורת מייחסת אותו ליונתן בן עוזיאל תלמידו של הלל הזקן.

ואתכנישו לות מלכא שלמה כל אנש ישראל
בירחא דעתיקא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא
וכען הוא ירחא שביעי
(בחדש שקדמונים קראו לו ירח ראשון, בחג,
וכעת הוא חודש שביעי)

וַיִּקְהָלוּ אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בִּירַח
הָאֲתָנִים בְּחַג הוּא הַחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי:

רד"ק שם

ר' דוד קמחי נולד בנרבונה שבפרובנס סמוך לשנת ד"א תתק"כ [1160], ונפטר שם בשנת תתקצ"ה [1235]. היה מגדולי המדקדקים ומפרשי המקרא

בירח האיתנים - ... ויונתן תרגם בירחא דעתיקא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא שביעאה כלומר כי לפני הזמן יצאו ישראל ממצרים היה תשרי החדש הראשון כי בתשרי נברא העולם ומשיצאו בני ישראל ממצרים בניסן הוא ראש חודשים ותשרי שביעי לו כי כן אמר להם האל ית' החדש הזה לכם ראש חודשים לכם מכלל כי לשאר העולם אינו ראשון כי תשרי הוא ראשון:

רמב"ן על בראשית פרק ח פסוק ה

רבי משה בן נחמן (רמב"ן) (1194 - 1270) מגדולי חכמי ספרד, פוסק, פרשן, הוגה, מקובל ורופא, מחשובי ההוגים והפרשנים בכל הדורות. נולד בגירונה ונפטר בא"י.

דע, כי אחרי שהסכימו שבתשרי נברא העולם, כאשר תקנו "זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון", וכן הוא סדר הזמנים, זרע וקציר וקור וחום, יהיה ראש השנים מתשרי וכן החדשים ממנו הם

נמנים, עד שהגענו לציאת מצרים, ואז צוה הקב"ה למנות בחדשים מנין אחר, שנאמר (שמות יב ב) החדש הזה לכם ראש חודשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה ומשם ואילך בכל הכתוב ימנה תשרי החדש השביעי, ועדיין

נשאר בשנים החשבון ממנו, דכתיב (שמות לד כב) והג האסיף תקופת השנה וכך תרגם יונתן בן עוזיאל "בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי" (מ'א ח ב), אמר בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה ובמכילתא (בא א ח) החדש הזה לכם, ולא מנה בו אדם הראשון:

חזקוני על שמות פרק יב פסוק ב

רבי חזקיה בן מנחם המכונה חזקוני, מפרשני המקרא במאה ה-13 מעט מאוד ידוע על חייו.

ראשון הוא לכם - מכאן ואילך הוא ראשון שמתוך שתמנו החדשים מזמן החירות תזכרו הטובה שעשיתי עמכם, אבל מאדם הראשון עד עכשיו תשרי ראשון וניסן שביעי כדכתיב במלכים בירח האיתנים בחג ומתרגם יונתן בירחא דעתיקיא קרו ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעי

הסבר נוסף המקובל במחקר:

מתוך: ארבעה ראשי שנים/ פרופ' אהרן דמסקי, אונ' בר אילן הדף השבועי מס' 322

לוחות השנה בעולם העתיק היו במובנים רבים ביטוי לטבע. בעולם האילי טבע ודת היו תמיד שלובים ביחד; השמש, הירח, השדות, היערות, הנהרות, הסערה והפוריות הנם גילויים של האלוהות ומוצאים את ביטויים בלוח השנה. בעולם העתיק, שלתוכו נולד עם ישראל, היו שני מרכזי תרבות - מסופוטמיה ומצרים. שניהם - כתביות אדירות אחרות כמו הודו וסין - החלו את ההיסטוריה שלהם כ"תרבויות נהר". הם רתמו את כוח הנהר לצורכיהם, דרכו ביסוד את כוח ממשלתם, ויצרו סביבו אף ביטוי דתי. התרבות והכלכלה של מסופוטמיה היו מבוססים על השקיה מנהרות הפרת והחידקל כפי שמצרים מבוססת על הנילוס. חברות אלו קבעו את שעון הזמן שלהם בהתאם: השנה החלה באביב, אחרי שהשלג נמס בהרים וזרם לתוך הנהרות, ובתאריך זה הם מיסדו את מערכת היחסים שלהם עם הטבע, הדת והשלטון האזרחי. עם ישראל חי בכנען. באזור זה לא היה נהר מרכזי שהשפיע על החיים, ועל כן החקלאות שלו נשענה על הגשם": זה הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת, למטר השמים תשתה מים" (דב' י"א יא). בכנען אשר נהייתה לארץ ישראל, מתחילה השנה הטבעית בתחילת תקופת הגשמים. בעברית תקופה זו נקראת 'סתיו', שהיא מילה מושאלת מארמית שפירושה- "חורף" "מילה דומה בערבית "שיתא" ופירושה "גשם". תקופה זו באה אחרי ה'קיץ', ששמה אולי מרמז על "קץ" או סוף מעגל השנה (השווה עמוס ח א-ב).

לאור זאת מהי שנה? מתי היא מתחילה ומתי היא מסתימת? האם העיקר הוא ראש השנה או שמא דווקא סוף השנה?

☞ **להרחבה:** על ראש השנה במקרא בישראל ובתרבויות השכנות (מצרים, בבל, כנען וכו') - ראו באנציקלופדיה המקראית ערך ראש השנה - בקלסר המאמרים א 6

שאלת היסוד המתייחסות ללימוד המקרא והמשנה:

מהי שנה - האם זהו פרק זמן שרירותי או שהוא משקף משהו אמיתי? (השאלה מורכבת שמני חלקים: א - מדוע לראות בזמן משהו שמתחדש מדי שנה ולא קו ליניארי רציף. ב. מדוע לקבוע את נקודת ההתחלה דווקא במועד מסוים - הרי שאם הזמן הוא מעגלי ניתן להתחיל בכל מקום)

המשנה

שתי המשניות הפותחות של המסכת – מכריזות על זמני המפתח של השנה מהוות מעין הקדמה להליך קידוש החודש וקביעת התאריך בהם עוסקים שני הפרקים הראשונים של המסכת. מומלץ להתחיל בקריאה נקיה של שתי המשניות ללא פירוש ומבלי להבין את כל הפרטים והמושגים – ולנסות להבין את תפיסת הזמן העולה מהם. בשלב השני היעזרו בפירושי המשנה השונים שבחוברת – מומלץ קהתי (עמ' 130) ונסו להבין את המושגים השונים.

משנה מסכת ראש השנה פרק א

משנה א

ארבעה ראשי שנים הם
 באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים
 באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים באחד בתשרי
 באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות
 באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי בית הלל אומרים בחמשה עשר בו:

משנה ב

בארבעה פרקים העולם נידון
 בפסח על התבואה
 בעצרת על פירות האילן
 בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון שנאמר (תהלים ל"ג) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם
 ובחג נידונין על המים:

1. נסו להגדיר מהו ראש השנה לפי המשנה? האם משמעותו היא טכנית או מהותית? האם יש לקבוע אותו כחג? אם כן מה יהא תוכנו?
2. מה היחס בין משנה א ל-ב? איזו רשימה חשובה יותר לדעתכם? לאיזה מראשי השנים שבמשנה א מתייחס 'ראש השנה' שבמשנה ב?
3. המספר 4:
 - האמנם יש 4 ראשי שנים?
 - האם המספר 4 מוסכם על הדעות במשנה?
 - בגמרא מובאים עוד ראשי שנים:

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף ז עמוד ב

מיתבי: ששה עשר בניסן ראש השנה לעומר, ששה בסיון ראש השנה לשתי הלחם

- מדוע ראשי שנים אלו אינם ברשימה – האם ניתן לחשוב על ראשי שנים נוספים?
- להרחבה – בדף ז עמוד ב – מתקשה הגמרא מדוע דווקא 4 ומעלה תשובות שונות ראו 'באחד באלול....'ובית הלל' (בראש ח עמוד א)
- האם כל ראשי השנים הם בעלי אותה חשיבות?

4. בתוספתא מפורטים עוד דברים שאינן במשנה

תוספתא מסכת ראש השנה (ליברמן) פרק א

ניסן ראש השנה למלכים ולרגלים לחדשים ולתרומת שקלים ויש או' אף לשכר בתים ...

באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה ר' לעזר ור' שמעון אומ' באחד בתשרי ...
תשרי ראש השנה לשנים ולשמטין וליובלות לנטיעה ולירקות ולמעשרות ולגדרים

- האם ניתן להוסיף עוד ראשי שנים?

Ⓒ **להרחבה:** על בחירת המספר 4 לראשי השנים כפולמוס נגד לוחות שנה שמשיים ופולחן השמש – ראו מאמרו של ישראל רוזנסון – ארבעה ראשי שנים מנין? בקלסר מאמרים א 1

ראש השנה – א תשרי – יום הדין

1. ידוע כי ראש השנה בא' תשרי נתפס אצלנו כיום הדין עקבו אחרי גלגוליו של יום א תשרי מהמקרא לחז"ל

מה משמעותו בתורה? אזכורו היחידי של א תשרי הוא בויקרא כג-כה ובמדבר כט א.

2. האם במשנה יש רמז להיותו יום דין? מתי העולם נידון לפי משנה ב' השוו ל-

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז עמוד א

תניא, אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא: מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח - מפני שהפסח זמן תבואה הוא. אמר הקדוש ברוך הוא: הביאו לפני עומר בפסח, כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות.

ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת - מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא, אמר הקדוש ברוך הוא הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן.

ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג - אמר הקדוש ברוך הוא: נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, ואמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות. מלכיות - כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות - כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה ובמה בשופר.

3. הברייתא הבאה מתארת יחס אחר בין ראש השנה לבין הדין:

תוספתא מסכת ראש השנה (ליברמן) פרק א הלכה יג

הכל נידונין בראש השנה וגזר דינו נחתם ביום הכפורים דברי ר' מאיר
 ר' יהודה אומ' הכל נידונין בראש השנה וגזר דינו של כל אחד ואחד נחתם בזמנו בפסח על התבואה בעצרת על
 פירות האילן בחג על המים וגזר דינו של אדם נחתם ביום הכפורים
 ר' יוסה אומ' אדם נידון בכל יום שנאמ' ותפקדנו לבקרים

4. פילון האלכסנדרוני (חכם יהודי שחי באלכסנדריה במאה הראשונה. ספרו מנסה להסביר את הדת היהודית כדת 'נאורה' במושגים והערכים של התרבות הרומית – לא ברור לאיזה זרם השתייך ועד כמה הוא הכיר את היהדות המוצגת בתורת התנאים) מתאר א תשרי בדומה למקרא ללא אזכור דין פילון האלכסנדרוני בפרשת המועדות לאחר זה (שבועות) – חג קידוש החודש, שבו נוהגים לתקוע במקדש על הקרבנות הקרבים, לפיכך נקרא החג כנכון אף חג התרועה.

Ⓒ **להרחבה:** על החיבור בין יום בריאת העולם ליום הדין כרעיון מוסרי עליו מושתת העולם כולו – ראו פרופ' אליעזר שבייד בנספח 3 מתוך: ספר מחזור הזמנים, ראש השנה סע' ב עמ' 53

על משמעותה הרוחנית של ראשית השנה

מה המשמעות הראויה לראש השנה לדעתכם? ראו כמה הצעות למשמעותו הרוחנית של ראש השנה:

אלחנן ליב לוינסקי (1858 – 1910) היה סופר עברי וידי, מראשוני אגודת חובבי ציון ברוסיה, לוינסקי חיבר את הרומן הבדיוני הראשון בשפה העברית המודרנית: "מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת באלף השישי". על שמו קרויה מכללת לוינסקי

לוינסקי, ציוני נלהב וחובב הלוח העברי – כתב ב1899 מאמר על משמעותו של הלוח העברי בו הוא קורא לחזור לקצב החיים של הלוח העברי – המאמר המופלא נמצא כולו בנספח.
 ראו כיצד הוא מציג את ראש השנה בימיו ולאיזה ראש השנה הוא שואף:

מתוך עוד על מעט איצגנות

ראש-השנה. לא ראש-השנה במובן הרגיל עד עתה, ראש-השנה הישן של "ונתנה תוקף". על אודותיו...בזיון לדבר עתה... רק ראש-השנה לשטרות; כי צמצמו בני-ישראל את כל כחותיהם בשטרות הבאגק הלאומי, וכמעט שהעמידו את כל יהדותם על השטרות האלה. אם יהיה הבאגק – תהיה ותתקיים היהדות ואם לא... אפסה כל תקוה.

ובחלק הראשון במעט היטוליות הוא כותב:

בחמשה עשר בו – ראש-השנה לאילנות. ראש-השנה היותר טוב. באחד בניסן ראש-השנה – ופסח עם הוצאותיו ומכאוביו, ושאלותיו, וברבוריו, וגרעיני שעוריו אחרי כתינו. באחד בתשרי – ועשרת ימי תשובה, צום כפורים, חזנים, בעלי-תפלות, כפרות ואתרוגי קורפו – לפנינו. באחד ביאנואר ראש-השנה – ותעודות פֶטְנֵטִים, מסים ושלומים יטרידו אותנו. אבל בחמשה-עשר בשבט ראש-השנה – ובקף של חרובים, פשוטו

כמשמעו, יוצאים אנו ידי-חובתנו. ומי יתן לנו ראש-השנה כזה באחד בניסן, באחד בתשרי וביחוד – באחד ביאנואר.

הסבר מקורי על המונח 'ראש' השנה ניתן למצוא בנספח 2
הנה טעימה לקו בו הוא הולך:

מתוך: חיי שנה של הרב עדין שטיינזלץ עמ' 22.

'הביטוי 'ראש השנה' הוא ביטוי משונה...הכינוי המדויק ליום תחילת השנה הוא 'ראשית השנה' כמופיע במקרא, ולא 'ראש' שהרי ראש הוא שם של אבר בגוף ואינו מורה על תחילתו של דבר. ...המוח שבראש הוא נקודת המרכז של האדם...

היחס המיוחד לראש השנה כראש נובע מכך שהשנה עצמה היא 'גוף' הוויה שלמה שיש לה מציאות ממשית משלה ...

על הצורך בהתחדשות מדי שנה אמר ר' חיים מצאנז (מייסד חסידות צאנז):

מתוך ימים נוראים/ש"י עגנון

אדם תועה* כמה ימים ביער ולא היה יודע איזוהי דרך נכונה .

פתאום ראה אדם אחר הולך לקראתו .

באה שמחה גדולה בלבו, עתה בוודאי ידע הדרך הנכונה .

כיוון שפגשו זה בזה שאל אותו: אחי, אמור לי היכן הדרך הנכונה? זה כמה ימים אני תועה .

אמר לו: אחי, אף אני איני יודע, שאף אני תועה כאן כבר כמה ימים, אלא אומר לך בדרך שהלכתי אני, יכול לומר לך, שבדרך זו תועים. ועכשיו נחפש דרך חדשה .

כן אנחנו, דבר זה אני יכול לומר לכם, שבדרך שהלכנו עד עכשיו אין לנו ללכת, שבדרך זו תועים. אלא עכשיו נחפש דרך חדשה.

- האם אתם מסכימים, האמנם שנה חדשה מחייבת שינוי ? בהכרח טעינו ?